

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Skin and beyond: reading the surfaces of the body in ancient Greek literature

Muitjens, G.

Citation

Muitjens, G. (2026, January 7). *Skin and beyond: reading the surfaces of the body in ancient Greek literature*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4286035>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4286035>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Nederlandse Samenvatting

Er is maar weinig oppervlakkig aan huid. Dat was de insteek van een *special issue* van het wetenschappelijk tijdschrift *Body & Society* in 2018, onder redactie van socioloog Marc Lafrance. De auteurs stelden zich tot doel de huid te onderzoeken niet als biologisch, maar als cultureel object: de huid is alomtegenwoordig in allerlei culturele uitingen van literatuur tot film. Omdat die aandacht voor de huid niet nieuw is probeert deze uitgave het veld *skin studies* te definiëren. De auteurs kijken terug op en dragen bij aan wat antropoloog David Howes de *dermalogical* (en dus niet *dermatological*) *turn* noemt. Eén van de dingen die de huid bijzonder maakt ten opzichte van het lichaam als geheel is haar *'in-betweenness'*, dat wil zeggen dat de huid medieert tussen buiten- en binnenkant van het lichaam. Dit kan leiden tot een paradox: de huid kan slechts oppervlakkig zijn, maar ook gelezen worden als toegang tot facetten van een persoon die normaal gesproken juist onder de oppervlakte liggen, zoals emoties en sociale status.

Hoewel Lafrance's overzicht van 'skin studies' een historische component bevat, schittert de oudheid door afwezigheid in dit *special issue*. Toch speelt de huid ook daar een grote rol, getuigen twee recente studies naar Klassieke Griekse literatuur: *Haut und Haar: Politische und soziale Bedeutungen des Körpers im klassischen Griechenland* (2019) van Steffi Grundmann en *Tragic Bodies: Edges of the Human in Greek Drama* (2021) van Nancy Worman. Ik onderzoek in deze dissertatie op welke manieren men dacht dat de oppervlakte van het lichaam toegang kon verschaffen tot de 'diepere' delen van een persoon, zowel fysiek als in morele en emotionele zin, en plaats de ontwikkeling van die ideeën in hun eigen socioculturele context. In dit proefschrift gaat dus specifiek over die mediërende functie van de huid tussen binnen- en buitenkant van het lichaam. Daarbij gebruik ik de metafoer van 'leesbaarheid' van de huid in Griekse literaire en wetenschappelijke teksten: de huid werd daarin op verschillende, soms tegenstrijdige manieren geïnterpreteerd. Om de werkbaarheid van dit project te waarborgen maar ook ruimte te laten om ontwikkelingen in denken over de huid te traceren richt ik me op een divers corpus van teksten uit verscheidene genres, van de Homerische gedichten tot en met de literatuur van de Hellenistische periode (ruwweg de 8^e tot en met de 2^e eeuw vóór onze jaartelling).

De leesbaarheid van de huid komt in dit proefschrift naar voren in drie delen die zich elk richten op een ander aspect van de huid, elk vanuit een andere analytische invalshoek. Elk deel bestaat weer uit twee hoofdstukken waarin het analytische kader wordt toegepast op verschillende (soorten) Oudgriekse bronteksten.

Deel 1 (*Conceptualizing Skin*) kijkt naar de huid vanuit het veld van de lexicale semantiek, de studie van woordbetekenis. 'Betekenis' kan in taalwetenschap op verschillende manieren worden opgevat. Ik kies voor de zogenaamde 'maximalistische' benadering, dat wil zeggen dat woordbetekenissen geen eenduidige categorieën zijn, terug te voeren op één enkele woordenboekdefinitie. In plaats daarvan staat de betekenis van woorden juist gelijk aan het gebruik van die woorden: dat leidt ertoe dat woorden een veelheid aan soms tegenstrijdige gebruikswijzen kunnen hebben. Ik richt me in het bijzonder op twee veelvoorkomende Griekse huidtermen: *khros* en *derma*. Uit een studie naar deze twee termen blijkt dat er in de Griekse literatuur verschillende manieren waren om de huid te conceptualiseren.

In Hoofdstuk 1 inventariseer ik verschillende gebruiken van de huidtermen *khros* en *derma* (*Skin concepts: open surface and closed boundary*). Als vertrekpunt neem ik een elftal passages (uit de Homerische gedichten; Theocritus; het Hippocratische corpus en Aristoteles) waarin deze twee huidtermen naast elkaar voorkomen, waardoor verschillen en overeenkomsten in gebruik makkelijk te analyseren zijn: de auteur maakt immers telkens een andere keuze. Vervolgens laat ik zien dat de gebruikswijzen van *khros* en *derma* die naar voren komen uit deze passages ook te traceren zijn in andere teksten. Deze lexicale analyse laat zien dat er breed genomen twee manieren waren om de huid te conceptualiseren (twee 'body logics'), die op

verschillende manieren verband houden met de 'in-betweenness' van de huid. Aan de ene kant is er de huid als kwetsbaar en poreus raakvlak van persoon en de buitenwereld: die opvatting komt vooral naar voren in de gebruikswijzen van *khros*, die vaak te maken hebben met banden tussen mensen, zoals emoties en fysieke kwetsbaarheid. Aan de andere kant is er de huid als op zichzelf staande laag die de binnenkant afsluit van de buitenkant van het lichaam als een soort container. Terwijl *khros* vaak op het punt staat om te vervagen, is *derma* een veel stabielere begrenzing van het lichaam. De huid is dus niet eenduidig: deze twee *body logics* bestonden naast elkaar in verschillende contexten.

In Hoofdstuk 2 (*The layered body: the changing concept of the body boundary in Classical Greek science*) staat het conceptualiseren van de huid in medische teksten centraal, met name zoals uitgedrukt door de term *derma*. Deze term heeft namelijk een specifieke gebruikswijze in deze teksten: hoewel *derma* vaak slaat op afgestroopt vel (meestal van dieren), wordt deze term in het Hippocratische corpus (en door Aristoteles) op grote schaal gebruikt voor de *levende* huid van het menselijk lichaam. Ik begin dit hoofdstuk door te laten zien hoe de gebruikswijzen van *derma* in Hippocratische traktaten overeenkomen met de analyse in Hoofdstuk 1. Waarom verschijnt de huid als concrete laag die het lichaam afsluit in medische teksten van deze periode? Mijn antwoord op deze vraag ligt op de nadruk die medische auteurs gaan leggen op de binnenkant van het lichaam als de onzichtbare plek waar ziektes beginnen. Bij een dergelijke conceptualisering van het lichaam heeft een patiënt dus altijd de expertise van een arts nodig om te duiden wat er zich afspeelt in het lichaam. Daarbij is er een laag nodig die de binnenkant van het lichaam aan het zicht onttrekt en scheidt van de buitenkant: de Hippocratici gaan de term *derma* gebruiken voor deze functie van de huid. Vervolgens bespreek ik het gebruik van dit huidconcept in de theorie over de werking van tastzin in Aristoteles' werk over de ziel: ik laat zien dat *derma* misschien wel een rol speelt in deze theorie juist omdat het een eigen laag vormt die de binnenkant van het lichaam scheidt van de buitenkant.

De 'leesbaarheid' van de huid komt het duidelijkst naar voren in Deel 2 (*Looking at Skin*). In dit deel van het proefschrift onderzoek ik fysio(g)nomie: het één-op-één koppelen van lichamelijke kenmerken aan karaktertrekken van een persoon. Hoewel dit soort denken wijdverbreid is in Oudgriekse literatuur, is er ook een tegendiscours: sommige auteurs hielden juist vol dat de buitenkant van een persoon juist een slechte indicator is voor de binnenkant. Ik onderzoek de rol van de huid in dit discours met behulp van twee analytische begrippen: sociale representaties (*social representations*) en verankeren (*anchoring*). *Social representations* is een concept uit de sociale psychologie dat helpt om menselijk gedrag te verklaren: het slaat op bepaalde gedeelde opvattingen die leden van een sociale groep gebruiken om de wereld om hen heen te duiden en effectief met elkaar te communiceren. Fysionomisch denken is zo'n opvatting. Dat betekent ook dat een *social representation* niet automatisch strookt met hoe mensen zichzelf zien, maar vooral op hoe ze worden gerepresenteerd door anderen. 'Anchoring' is het proces waarbij nieuwe stimuli worden gekoppeld aan bestaande *social representations*. In Deel 2 laat ik zien hoe de huid door dergelijke verankering leesbaar wordt voor een veelheid aan sociale kenmerken als emoties, karakter, moraliteit en sociale status.

In Hoofdstuk 3 (*Reading the rogue: skin marks and the ideology of social status*) richt ik me op de ideologische koppeling van huidmarkeringen zoals tatoeages en littekens met karakter en sociale status. Dit soort huidmarkeringen werden door Grieken vaak gezien als strafmaatregel voor tot-slaaf-gemaakten, en konden daarom dienen als aanwijzingen voor het veronderstelde slechte karakter van deze sociale groep. Die verankering is echter natuurlijk niet vanzelfsprekend, maar sommige antieke auteurs maakten deze huidmarkeringen tot bevestiging van het soort slechte persoon dat iemand altijd al was, met hun sociale status als uitdrukking daarvan. Ik laat zien hoe dit soort naturaliserend discours van sociale status kon worden opgeroepen in een selectie aan Griekse teksten waarin mensen proberen hun huidmarkeringen te verbergen voor de blik van anderen. Ze falen daar echter altijd in en hun littekens en tatoeages worden zonder

uitzondering gelezen als indicatie voor een onveranderbare sociale status en slecht karakter: zelfs al was je vrijgelaten, je bleef toch altijd een beetje slaaf en daarmee een slecht mens; je littekens zijn getuigen daarvan. Zo bespreek ik bijvoorbeeld een passage uit Pseudo-Demosthenes waarin een aanklager de littekens van zijn opponent gebruikt om die verdacht te maken en een anekdote van de Hellenistische auteur Machon waarin de hetaere Gnathaena de littekens van een van haar klanten heel anders interpreteert dan hij zelf tracht te doen.

In Hoofdstuk 4 (*Poisonous tricks: makeup powders and the physiognomic gaze*) richt ik me op een minder permanente manier van het veranderen van de huid: het gebruik van make-up. Binnen fysionomisch denken, waarin de buitenkant van het lichaam een betrouwbare bron is voor de binnenkant van een mens, is elke poging om de huid te bedekken verdacht. Make-up als loodwitpoeder voegt daar nog een extra problematische laag interpretatie aan toe: niet alleen onttrekt het de natuurlijke huid aan het zicht, maar het projecteert op die huid een gegenderd ideaal van vrouwelijkheid. Cosmetics zijn daarom een goede ingang om na te denken over de geldigheid van fysionomie, zoals ook blijkt uit de manier waarop Xenophon make-up bespreekt in zijn *Oeconomicus*. Op het eerste gezicht lijkt de afwijzing van make-up in dit traktaat geheel te passen in het standaarddiscours van bedrog en daarmee dus juist de geldigheid van fysionomie te bevestigen. Ik laat echter zien dat Xenophon eerder in de *Oeconomicus* juist in twijfel trekt dat de buitenkant van het lichaam een goede aanwijzing is voor karakter. Xenophon confronteert fysionomisch denken met zijn tegendiscours en maakt zo duidelijk dat fysionomie ideologisch geladen is en geen natuurlijk gegeven. Hij benadrukt dat het *werk kost* om je buitenkant in overeenstemming te brengen met je binnenkant; door dat werk te doen laat je zien dat je goed van karakter bent.

Deel 3 (*Touching Skin*) benadert de huid vanuit *sensory studies*, de studie van de socioculturele rol van de zintuigen en zintuiglijkheid. Tastzin voert hier de boventoon. *Skin studies* benadrukt dat tast ook bijdraagt aan de 'in-betweenness' van de huid omdat de huid zowel subject als object van tastzin kan zijn, ik richt ik me hier echter wederom vooral op het 'lezen' van de huid—braille dus, zou je kunnen zeggen. Om de culturele component van aanraking aan te tonen bespreek ik kort de (beperkte) rol van dit zintuig in literaire teksten. Vervolgens kijk ik ook kort naar tast in Oudgriekse wetenschappelijke teksten, waarin het een grote rol speelt in bijvoorbeeld diagnose, maar zelden wordt gelokaliseerd in de huid als orgaan—hierin verschilt de antieke medische conceptualisering van de huid bijvoorbeeld van de onze. Hoofdstukken 5 en 6 volgen deze tweedeling over de rol van aanraking in respectievelijk literaire en wetenschappelijke teksten.

Centraal in Hoofdstuk 5 (*Can't touch this? Haptic bodily exploration in three Greek vignettes*) staan drie literaire herkenningsscenes waarin littekens het herkennen van een ander faciliteren: de herkenning van Odysseus door zijn voedster Euryclea in boek 19 van de *Odysee*; het ontmaskeren van de valse Smerdis door de prinses Phaedyne in Herodotus; en de Gnathaena-episode in Machon, die ik vanuit een andere invalshoek besprak in Hoofdstuk 3. In alle drie episodes staat tastzin centraal, zoals ik laat zien. Het feit dat herkenning door aanraking niet vaak voorkomt in Griekse literaire teksten maakt het de moeite waard te onderzoeken wat de nadruk op tast toevoegt aan deze verhalen. Ik bespreek bijvoorbeeld het gevaar dat komt kijken bij aanraking: het feit dat aanraking contact vereist tussen aanraker en aangeraakte verhoogt bijvoorbeeld de inzet in de Herodotuspassage. Daarnaast is het suggestief dat in alle drie deze scènes een vrouw een man herkent via zijn huid. Ik sluit het hoofdstuk af met een bespiegeling van tastzin als een gegenderde manier van informatie verzamelen: sociocultureel gezien zijn de vrouwen in deze verhalen in een uitstekende positie om dichtbij de lichamen van de vermoorde mannen te komen. Die mannen zijn niet bedacht op aanraking als herkenningsmiddel doordat ze normaal gesproken in de schijnwerpers leven.

Een groep teksten waarin lichamen van anderen juist veelvuldig worden onderzocht via tast zijn de medische traktaten van het Hippocratisch corpus, onderwerp van Hoofdstuk 6 (*Does*

it hurt? Probing in the Hippocratic treatises). Hier duikt de *dérma*-conceptualisering van huid uit hoofdstuk 2 weer op, ditmaal in relatie tot tastzin. Hoewel de huid een rol speelt in diagnoses in deze traktaten, schrijven de Hippocratische auteurs zelden expliciet over het aanraken van de huid: ze zijn juist geïnteresseerd in wat er onder de huid te voelen is—de huid is hier weer een laag die de binnenkant van het lichaam scherp scheidt van de buitenkant en aan het zicht onttrekt wat eronder ligt. Ik zoom in op één bepaald kenmerk van aanraken van patiënten waar de Hippocratici tegenaan liepen: het feit dat aanraken het risico in zich draagt te veel kracht uit te oefenen op een lichaam, wat weer kan leiden tot de aanklacht dat de arts de patiënt onnodig pijn doet. Ik laat zien dat de manier waarop Hippocratici hun instructies om te voelen naar bepaalde symptomen omschrijven helpt om de arts te vrijwaren van dit soort aanklachten, doordat de inzet van het lichaam van de arts op de achtergrond blijft.

Deze dissertatie onderzoekt de rol van de huid in de Oudgriekse literaire verbeelding; de manieren waarop de huid werd ‘gelezen’ in deze teksten, of in ieder geval hoe men dacht de huid te kunnen lezen: de huid blijkt een belangrijke kennisbron, een *site of truth*. Ik zal tot slot kort de belangrijkste punten die naar voren komen uit de voorgaande hoofdstukken uiteenzetten. Allereerst waren er verschillende manieren om de huid te conceptualiseren in Oudgriekse literatuur: zo was er aan de ene kant de huid als kwetsbaar raakvlak dat de binnenkant van het lichaam zichtbaar maakt door bijvoorbeeld te verkleuren bij emotie; aan de andere kant was er de huidlaag die de binnenkant van het lichaam aan het zicht onttrok en die scherp scheidde van de buitenwereld. Dat verschil kan worden geïllustreerd door twee lezers van huid: de Homerische held die aan het verschieten van de huidskleur van zijn kameraden kan zien dat ze misschien niet zo heldhaftig waren als eerst gedacht; en de Hippocratische arts die moet zien uit te vogelen welke ziekte er woedt onder de huid van zijn patiënt. Het concept van de huidlaag kwam ook nog eens voor in een medische context waarin de arts zijn eigen expertise kon waarborgen doordat een patiënt niet wist wat zich binnen in het lichaam afspeelde: dat brengt ons meteen bij een ander belangrijk punt, namelijk dat dit soort lichaamsconcepten ontstaan in specifieke culturele contexten waarin ze specifieke doelen dienen. Breder gesteld kunnen we daarmee zeggen dat biologie ook cultuur is.

Buiten biologische teksten is juist het idee van de huid als leesbaar raakvlak dominant. Dat past binnen de grote nadruk die in Oudgriekse teksten werd gelegd op fysionomisch denken, dat een één-op-één overeenkomst tussen lichaamskenmerken en karakter veronderstelt. De huid wordt hier ‘leesbaar’ geacht als ankerpunt voor een veelheid aan sociale kenmerken zoals gender en sociale klasse, met alle schadelijke stereotypen die daarbij kwamen kijken. Dit soort *anchoring* kon, zoals we hebben gezien, makkelijk gebruikt worden om mensen verder te onderdrukken. Hierbij konden zelfs huidmarkeringen als tatoeages en littekens, die duidelijk niet aangeboren zijn, behandeld worden alsof het natuurlijke kenmerken zijn die een onveranderbaar onderliggend karakter naar buiten brengen—het lichaam blijkt wederom cultureel. Als we iets uitzoomen kunnen we stellen dat de huid een centrale plaats innam in Oudgriekse discoursen over waarheid en bedrog en over de relatie van de binnen- en buitenkant van het lichaam. De huid is dan misschien de oppervlakte van het lichaam, maar blijkt allesbehalve oppervlakkig.